

TÜRK SAVUNMA SANAYİİ TARİHİ (1834-2020)

Dönemler ve Aktörler

Yasin Şehitoğlu - Enes Kurt

YAYIN NU: 1696

KÜLTÜR SERİSİ: 950

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-115-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı ve Cilt: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yasin Şehitoğlu: 1980 yılında İstanbul Üsküdar’da doğdu. İlk, orta, lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünden mezun oldu. 2007 yılında yüksek lisansını, 2010 yılında ise doktorasını İşletme Anabilim Dalında, Gebze Teknik Üniversitesi’nde tamamladı. 2013-2014 yılları arasında, doktora sonrası araştırmalar kapsamında TÜBİTAK desteği ile University of Illinois at Urbana-Champaign’de misafir araştırmacı olarak görev aldı. 2009-2015 yılları arasında Gazi Üniversitesinde çalıştı. 2017 yılında yönetim ve strateji alanında doçent unvanını aldı. 2015 yılından beri Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde görev yapmaktadır. Bugüne kadar Yıldız Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Milli Savunma Üniversitesi’nde çeşitli dersler veren Şehitoğlu, “İşletme ve Yönetim Tarihi”, “Yönetim ve Strateji”, “Örgütsel Davranış” ve “Bibliometrik Analiz” alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Enes Kurt: 1993 yılında İstanbul Süleymaniye’de doğdu. İlk, orta, lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2016 yılında tam burslu olarak girdiği Haliç Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi İnovasyon, Girişimcilik ve Yönetim alanında başladığı yüksek lisans eğitimini 2018 yılında tamamladı. Kurt, aynı üniversitede 2018 yılında başladığı Yönetim ve Organizasyon alanındaki doktora eğitimine devam etmektedir. “İşletme ve Yönetim Tarihi”, “Yönetim ve Strateji” ve “Örgütsel Davranış” alanlarında akademik çalışmalarına devam etmektedir. Mart 2017’den beri İstinye Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	15
GİRİŞ	17
SAVUNMA SANAYİİ	21

TÜRK SAVUNMA SANAYİİ TARİHİ DÖNEMSELLEŞTİRME ÇALIŞMASI

1834 Öncesi Türk Savunma Sanayii'nin İzdüşümü	27
1834-1923 "Modernleşme Çabaları ve İthalata Yöneliş"	35
1923-1950 "Yerli Üretim Çalışmaları"	50
1950-1974 "İngiliz ve Amerikan Yardımlarının Etkisi ve Duraklama Evresi"	60
1974-1990 "Buhrandan Çıkış ve Millî Bir Yol Arayışı"	65
1990-2020 "Millî Üretim ve Evrensel Teknoloji"	73

1834-2020 TÜRK SAVUNMA SANAYİİ İŞLETMELERİ

1834-1923 Arası Türk Savunma Sanayii İşletmeleri	87
1923-1950 Arası Türk Savunma Sanayii İşletmeleri	104
1950-1974 Arası Türk Savunma Sanayii İşletmeleri	131
1974-1990 Arası Türk Savunma Sanayii İşletmeleri	142
1990-2020 Arası Türk Savunma Sanayii İşletmeleri	163

ENVANTER VE DÖNEMLENDİRME ARAŞTIRMASI

Türk Savunma Sanayii Tarihi Envanter Çalışması	189
--	-----

SONUÇ	215
KAYNAKÇA.....	221
DİZİN	245
EKLER	249

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: II. Abdülhamid Han Dönemi Kara Ordusu Çerçevesinde Silahlanma ve Savunma Sanayii Stratejisi	44
Tablo 2: DefenseNews Top 100 Listesinden Derlenen ve Sıralamaya Giren Türk Firmaları	81
Tablo 3: Türk Savunma Sanayii'ne Tarihsel Yaklaşım Bağlamında Bir Dönemlendirme ve Envanter Çalışması	190

ÖN SÖZ

2017’de İstanbul’un en eski semtlerinden Vefa’da savunma sanayisi üzerine çalışmaya karar verdik. Türkiye’nin savunma sanayisinde gösterdiği ilerleme dikkatimizi çekmiş, az sayıda eser verilmiş bu alanın tarihi bir incelemeye tabi tutulmasına bir ihtiyaç olduğunu görmüştük. Burada başlayan serüvenimiz, 2018 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu danışmanlığında Enes Kurt tarafından savunulan “Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018)” başlıklı yüksek lisans tezi ile belli bir kademeye ulaştı. Araştırmanın kapsamı itibariyle sanayi odaklı olması bizi siyasi, sosyal ve kültürel parametreleri barındıran makro yaklaşımdan bir nebze uzak tuttu. Hem tezi hem de bu dar kapsamı genişleterek bir eser ortaya koyabilmek amacıyla araştırmamıza daha farklı bilgileri, belgeleri, bakış açılarını ve görüşleri katmaya karar kıldık. Bu anlamda tezde hâlihazırda sanayi içerisinde bulunan emektarların görüşlerinin yanı sıra siyasîlerin, tarihçilerin, edebiyatçıların, iktisatçıların, sosyologların görüşlerine de daha fazla yer verdik.

Hafıza inşası oluşturma amacının da güdüldüğü bu eser, Türk girişimcilerinin gayret ettikleri takdirde ulaşacakları başarıların tarihsel anlamda bazı örneklerini sunmaktadır. Devlet girişimlerinin baskın olduğu bu endüstride, özel girişimlerin de ortaya çıkmaya başladığı bir ortamda, girişimcilere ve onların hayatlarına da ayrıca değindik. 1834 yılından günümüze kadar yılları kendi içinde dönemlendiren, dönemin kendine özgü şartlarına uygun bir şekilde isimlendirdik. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde yer alan işletmeleri inceleyerek savunma sanayimizin gelişimini gözler önüne sermeye çalıştık. Diğer taraftan edinilen bulguları özetlemek amacıyla detaylı bir envanter listesi oluşturduk. Bu listede işletmelerin adı, açılış-kapanış tarihi, yeri (merkezi), sermaye bilgileri, bulunduğu alt sektörü, faaliyetleri ve ihracat bilgilerini özet hâlinde sunduk. Bütün bu bilgiler ve bulgular ışığında Türk Savunma Sanayii’nin derinlemesine bir değerlendirmesini yaptık.

Kitap yazım sürecinde bizi destekleyen, yanımızda olan ve görüşlerini paylaşan bütün dost ve hocalarımıza minnettarız. Özellikle, engin tecrübesinden istifade ettiğimiz Prof. Dr. Mesut Hakkı Caşın'a, Osmanlıca belgelerin günümüz Türkçesine çevrilmesinde destek veren Ebubekir Subaşı ve Seda Kurt'a ve editörümüz Ayşegül Büşra Paksoy'a şükranlarımızı sunarız. Ayrıca başta annelerimiz ve babalarımız olmak üzere ailelerimize teşekkürü bir borç biliriz.

Kitabımızı, Türk girişimciliğinin temel taşlarından olan Nuri Demirağ, Nuri Killigil ve Şakir Zümre'ye ithaf ederiz...

Yasin Şehitoğlu - Enes Kurt

Davutpaşa - 2021

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 1834 yılı itibarıyla buhar makinesi teknolojisini savunma sanayii işletmelerine transfer etmeye başladı¹. Bu değişim geçmişten o güne dek faaliyetlerine devam eden savunma sanayii işletmelerinin endüstriyel hâle dönüşmeye başlaması demektir. Bir grup işletmenin “sanayi” kapsamında ele alınması için önemli bir adım olan bu durum, “Türk Savunma Sanayii’nin” başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada incelenen bazı işletmeler 1834 öncesinde kurulmuştur ve bu işletmelerin özellikle 1834 sonrası değişimine, dönüşümüne odaklanılmıştır.

Son yıllarda, Türk Savunma Sanayii üzerine yapılan bilimsel çalışmalar artmaktadır. Bu çalışmalarda öne çıkan analizler, özellikle mühendislik ve ekonomi üzerinedir. Elinizdeki çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan yönü, Türk Savunma Sanayii tarihine bütüncül bir şekilde bakması ve savunma sanayiinin aktörlerini işletme bilimi çerçevesinde yönetim – organizasyon alanının sistematik disiplini ile incelemeye çalışmasıdır.

Araştırmamızı üç nokta üzerine yoğunlaştırdık. Türk Savunma Sanayii Tarihi üzerine bir dönemselleştirme, Türk Savunma Sanayii’nin stratejik aktörlerinin tespiti ve aktörlerin ilişkilerini bütüncül olarak gözlemleyebileceğimiz bir envanter çalışması...

İlk noktamız olan *dönemselleştirme* çalışması, okuyucuyu savunma sanayii tarihimizde bir yolculuğa çıkaracak ve endüstriyel dönüşümü adım adım gözler önüne serecektir. Ne olduğunu ve özellikle nasıl olduğunu ortaya çıkarma gayretimizin bu çalışmanın temel rotası olduğunun altını çizmek isteriz. Ağırlıklı olarak tarih çalışmalarında dönemselleştirme ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların bir kısmında dönemselleştirmenin bir yanılsama, indirgeme olduğu eleştirileri getirilse de diğer bir kısımda da dönemselleştirmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Zira geçmiş dönemselleştirilmese yalnızca anlamsız bir olgu yığını olarak kalacaktır.²

¹ Müller-Wiener, W. (1992). 15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul’da İmalathane ve Fabrikalar. *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi: s. 53-120.

² Karaarslan, F. (2019). “Tarih ve Hafızanın Düşüm Noktası: Tarihi Dönemselleştirme Sorunu ve Le Goff’un Dönemselleştirme Görüşü”. *İnsan ve Toplum*, 9(2), s. 11.

Siyasi ve toplumsal tarih için dönemselleştirme yapmanın aynı ölçüde kolay olmadığını vurgulamak gerekir. Siyasi tarihte dönemselleştirme nispeten daha rahat yapılabilir. Çünkü burada dönemselleştirme için gerekli olan kırılmaların tespiti daha kolaydır. Fakat söz konusu toplumsal tarih alanı olduğunda siyasi tarih alanındaki gibi belirli kırılma noktalarını tespit etmek zorlaşmaktadır. Burada kırılma noktasından ziyade süreçlerle karşılaşmaktayız. Dönemselleştirmenin hafıza ile irtibat noktası da burada açığa çıkmaktadır.³ Ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki, Fransız tarihçi Le Goff dönemselleştirme çalışmalarında aktörlerin tespit edilmesini öne çıkarır. Zira dönemselleştirme sadece kronolojik bir zaman listesi değildir. Dönemselleştirme özel anlamlar içerir.⁴ Diğer taraftan İngiliz tarihçi Carr'a göre ise dönemselleştirme, gerekli bir varsayım ya da düşünce aracıdır; aydınlatıcı olduğu ölçüde geçerlidir ve sağlamlığı da yoruma bağlıdır.⁵ Bu çalışmada da dönemlerin ayırıcı özelliklerini anlamak için hem kırılma noktalarına (veya süreçlere) hem de aktörlere (faillere) odaklanılmıştır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ikinci temel noktamız olan *Türk Savunma Sanayii'nin stratejik aktörlerinin tespiti* dönemselleştirme çalışmamızı bütünleştirmektedir. Her ne kadar 1834 yılı başlangıç olarak alınsa da 1834'ten önce kurulmuş ve ancak 1834'te hâlâ ayakta olan hatta o dönem içerisinde üretimini endüstriyel forma taşıyan başlıca işletmeler (Tophane-i Âmire, Tersane-i Âmire, Baruthâne-i Âmire gibi) incelenen aktörlerin başında yer almaktadır. Bu bölümde de okuyucumuz ile çıktığımız yolculuğa devam edeceğiz.

Çalışmamızda 132 adet işletme incelenmiştir. Ancak burada bir hususun daha altını çizmekte fayda vardır. İncelenen işletmelerin büyük bir kısmı son dönemlerde karşılaştığımız, bugünün ileri teknoloji işletmeleridir. Zira bu işletmeler bize, 19 ve 20. yüzyılların sonlarında iş dünyasının evrimini anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu cümleyi temel bir örnekle açıklamak isteriz. Yüksek teknoloji endüstrilerinin rolünü ve yeni bilimsel öğrenmenin ticarileşmesini analiz ederek bilgi devriminin gelişinin ikinci sanayi devriminin ge-

³ Agm., Karaarslan, s. 10.

⁴ Le Goff, J. (2017). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

⁵ Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?*. Çev. Misket Gizem Gürtürk. 22. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

lişinden nasıl farklılaştığını görebilmekteyiz.⁶ İşte bu ve benzer bakış açıları elinizdeki eseri tek başına bir tarih kitabı olmaktan çıkartıp işletme bilimi çerçevesinde yönetim – organizasyon alanının sistematik disiplini ile disiplinler arası bir kimliğe kavuşturmaktadır. Tam da bu noktada belirtmek isteriz ki, bu çalışma “Sanayi Tarihi” bağlamında Türkiye’de ilk kez bir sektöre “*en uzun zaman aralığında*” odaklanarak “*en fazla*” sanayi işletmesini ele alan ilk çalışmadır.

Gerek dönemselleştirme çalışması gerekse 132 adet Türk Savunma Sanayii işletmesinin ayrı ayrı incelenmesi, sektörün zikredilen dönemde geçirmiş olduğu evrimin gözlemlenmesine imkân sağlamaktadır. Bu çalışmanın üçüncü temel noktası olan *Türk Savunma Sanayii aktörlerinin ilişkilerini bütüncül olarak gözlemleyebileceğimiz envanter*, ilk iki noktayı sağlam temellere oturtmak için yapılan araştırmalardan elde edilen detaylı veri ve bulgulardan hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Bu tür envanterler sonraki araştırmacılar için önemli bir anahtar vazifesi görmektedir.

Peki, bu üç temel noktayı nasıl araştırdık?

Buhar makinesi teknolojisinin sanayimize entegrasyonundan itibaren günümüze kadar gelen 132 adet işletmeye ait verilerden yararlandık. Kaynakçada da görebileceğiniz işletme ve girişimcilerle ilgili kitap, tez, makale, gazete arşivleri, kanun maddelerini detaylı bir şekilde taradık. Yeni kurulan bazı işletmeler için internet kaynaklarını da inceledik. Ek olarak, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet’in ilk yılları sırasındaki gelişmeler için Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri’nden ve ATASE arşivlerinden faydalandık. **Yeri gelmişken belirtmek isteriz ki; eklerde göreceğiniz bazı belgeler bu vesileyle ilk kez bir çalışmada sunulmaktadır.**

Verilerden elde ettiğimiz bulgular neticesinde ortaya çıkan envanteri sektör temsilcileri ile yapılan yüz yüze mülakatlarla tekrar inceledik. İncelediğimiz savunma sanayii işletmelerini, endüstri gelişiminin daha net gözlemlenebilmesi için “Alt Sektör Kategorisi” çerçevesinde ele aldık.⁷ Envanter listesini, SSM’nin yayınladığı ra-

⁶ Chandler, A. D. (2005). Commercializing High-Technology Industries. The Business History Review, 79(3), s. 595–604.

⁷ SSM’nin ayrıca belirlemiş olduğu “Ölçek (Ciro) Kategorisi” ve “Yüklenicilik Kategorisi” çalışma kapsamının dışında bırakılmıştır.

porları esas alınarak oluşturduk. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmanın kapsamına yönelik bilgi eksikliği bulunan işletmeler ile elektronik posta veya telefon yoluyla tekrar iletişime geçtik. Tüm bu aşamalardan geçen ve kendisi ile ilgili yeterli bilgiye ulaşılan işletmeleri listeye dâhil ettik.

Dönemselleştirmelere ait belirlemeleri yaparken endüstri koşullarına bağlı kaldık. Her ne kadar çalışmanın analiz düzeyi mikro yaklaşıma sahip olsa da dönemlendirmelerin kırımlı noktalarının ve süreçlerin tespitinde makro yaklaşımdan da faydalandık.⁸ Ek olarak belirtmek gerekir ki, 1980 yılı öncesi yurt içi karşılama oranlarına ulaşamadığımız için sektörde bulunan ana aktörlerin söylemleri, işletmelerin ortaklık ve üretim durumları ve devletin sektör üzerindeki tasarrufları göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Envanter listesi, işletmelerin açılış (eğer gerçekleşti ise kapanış) yıllarını, yerlerini, sermaye yapılarını (devlet/özel), faaliyet gösterdikleri savunma sanayii alt sektörünü, buna bağlı olarak temel faaliyet alanını ve ihracatta bulunup bulunmadığını içermektedir.

Türk Savunma Sanayii tarihinde okuyucumuz ile birlikte yolculuğa çıkmadan evvel savunma sanayiine ilgi duyan ve ancak ilk kez detaylı bir okuma yapacaklara yardımcı olabilmek için bazı kavramları açıklamak istiyoruz. Savunma sanayii tam olarak nedir? Bir savunma sanayii işletmesi hangi özelliklere sahiptir ve özellikle son yıllarda belirgin bir şekilde daha sık karşılaştığımız yerli ve millî üretim, savunma sanayii için neyi ifade etmektedir?

⁸ İşletme tarihi araştırmalarında mikro ve makro olmak üzere iki analiz düzeyi dikkate alınır. Mikro düzey ile yöneticiler, girişimciler, tekil işletmeler, işletme grupları ve endüstriler ile ilgili tarih araştırmaları, makro düzey ile de işletmelerle, işletme gruplarıyla veya endüstriler ile ilgili olmak kaydıyla ülkenin iktisadi, politik, sosyal ve hukuki olgularını ve bunların tarihini dikkate alan tarih araştırmaları kastedilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Dirlik, S., Leblebici, H. (2016). “Türkiye’deki İşletmelerin Tarihini Anlamada İktisadi, Politik, Sosyal ve Yasal Bağlamın Önemi”. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45, s. 140-153.

SAVUNMA SANAYİİ

Savunma sanayii, savaş vasıtalarının tümünün üretimini amaçlayan, ülke içerisindeki bütün endüstrilerin birbiriyle bağlantılı olmasının büyük önem arz ettiği ve bu ilişkinin olanak ve yeteneklerini kullanan sanayi organizasyonudur.⁹ Bununla birlikte savunma sanayii, ülkenin silahlı kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silah sistemleri ve donanımları tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten, sanayi dalları başta olmak üzere diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur.¹⁰ Savunma sanayii; Türkiye, ABD, Rusya, Çin gibi devletler için başlıca sektörlerdendir. Çünkü tek alıcının (Savunma Bakanlığı) yanı sıra, küçük önemli ve ana tedarikçi grubuna sahiptir; kanunlarla ve düzenlemelerle hükümet tarafından kontrol edilmektedir.¹¹

Savunma sanayiinin kapsamını anlayabilmek için sanayinin gösterdiği tipik özellikleri de belirtmek gerekir. Öncelikle “*genel talep yapısı*” çok belirsizdir. “*Tüketici*” kesimi tektir ve ihtiyaçlar sadece bu kesim tarafından belirlenir ve tüketilir. Bununla beraber “*teknoloji tekeli*” sektörün en belirgin unsurudur. Sektörün “*dış pazar oranının*” sivil mallara göre daha yüksek olmasına karşın belirli kontrol kuralları vardır ve son olarak “*kâr oranları*” sivil ürünlere göre yüksektir.¹²

Sırasıyla savunma sanayii işletmelerinin belirgin özelliklerini anlatalım.

Firma Büyüklüğü: Savunma sanayii projelerinin geniş kapsamlı olması sebebiyle iyi organize olmuş, büyük ve güçlü firmalar gereklidir. Bu sektörde diğer sektörlerle göre daha yüksek miktarlarda yatırımlar gerçekleştirilir, personel giderleri yüksektir ve Ar-Ge harcamaları işletmelerin bütçesinde yüksek bir paya sahiptir. Ana sanayi işletmeleri, her seviyedeki işler için faaliyetlerde bulunmazlar.

⁹ MKE. (1978). “Harp Sanayinin Tanımı”. MKE Dergisi. S. 17-18. Yıl. 4: s. 14-15.

¹⁰ Ülger, F. (1997). *Türk Savunma Sanayii*. Ankara: TOBB Yayınları. s. 1.

¹¹ Gansler, J. S. (2011). *Democracy's arsenal: Creating a twenty-first-century defense industry*. MIT Press.

¹² Age., Ülger, s. 10.

TÜRK SAVUNMA
SANAYİİ TARİHİ
DÖNEMSELLEŞTİRME
ÇALIŞMASI

1834 Öncesi

Türk Savunma Sanayii'nin İzdüşümü

“İlin ve devletin direği şu iki şeydir: Birisi som altındır; diğeri de kılıç.”

Yusuf Has Hacib'e göre devletin temeli (*Kutadgu Bilig*, 3039)¹

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren kara alanındaki silah teknolojisine önemli ölçüde özen göstermiş ve büyük oranda başarılı olmuştur. Osmanlı'da olduğu gibi, kurulan büyük Türk imparatorlukları olan Asya Hunları, Avrupa Hunları, Gök-Türkler devrinde, Türkler o çağların en kudretli askerî gücünü meydana getirmiştir. Bu çağlarda ok ve yay, bir av aleti olarak eski çağlarda hemen hemen bütün topluluklarda görülmektedir. Fakat Türkler, ok ve yay etkili bir savaş silahı hâline getirmişler ve kendi muharebe taktikleri için en iyi şekilde değerlendirmişlerdir.² Ek olarak, ok ve yay Türkler için hakimiyet sembolü olarak görülmüştür. Bu iki silaha büyük önem atfeden Türkler, 17. yüzyılın ortalarına kadar (ateşli silahların yanında) ok ve yayı kullanmaya devam etmişlerdir.³ Bunun yanında Türkler için kutsal bir sembol olan silah, devlet ve toplum hayatında güç, kuvvet ve kudreti temsil etmiştir. Oku tâbiliğin, yayı ise kendisine tâbi edilenin simgesi olarak sembolleştiren Türkler, bu silahları bir hâkimiyet alameti olarak görmüşlerdir.⁴ Ok ve yay gibi silahların kültürel sembol hâlini aldığını eski edebiyatımızda da görmekteyiz. Divan edebiyatı şairleri tarafından sıkça kullanılan bu iki sembolden ok, doğruluk ve dürüstlük göstergesi iken yay, eğik bir görünüşe sahip olduğu için sahtekarlık sembolü olarak kullanılmıştır.⁵

Osmanlı ordusunda kullanılan silahlar, devletin niteliklerine uygun olarak tür ve cins bakımından çok çeşitli olmasının yanı sıra üretimleri ve sanat uygulamaları bakımından da çok zengin görünüme sahip bir tablo çizmektedir. Bu zenginliği oluşturan faktörler⁶;

¹ Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 4. Baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

² Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü*. 16. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

³ Yücel, Ü. (1999). *Türk Okçuluğu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

⁴ Göksu, E. (2019). *Türk Kültüründe Silah*. 3. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁵ Şentürk, A. A. (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. 6. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 375.

⁶ Eralp, T. Nejat. (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 41-42.

- Orta Asya Türk kültürünün başlangıcından itibaren gelen silah geleneğinin mirası,
- Ekonomik ve mali refahın yanında kıymetli madenlerin ve taşların varlığı,
- Anadolu'daki Türk birliği sağlanmadan önce kurulan devletlerden gelen tarihi ve kültürel miras,
- İran, Horasan ve Maverâünnehir'den göç eden silah yapımcıları ve Ahî tekkelerine bağlı Ermeni ve Yahudi ustaların kendi silah yapım ekollerini buraya taşıması,
- Avrupa, Balkanlar ve Arap Yarımadası'ndaki yeni gelişmelerin izlenmesi olarak gösterilebilir.

Ayrıca, özellikle 15-17. yüzyıllar arasında Almanya, Macaristan ve Balkanlar'dan teknoloji transferi ve Tophane'de Fransız, Venedikli, Cenovalı, İspanyol ve Sicilyalı uzmanların çalışmasının bu dönemde savunma sanayiine önemli katkılar sağladığı ifade edilebilir.⁷

Tarihi ve kültürel mirasın ve maddi yetenekler ile birlikte bu zenginliğin Osmanlı Devleti'ni düşmanlarına karşı çok güçlü bir duruma getirdiği su götürmez bir gerçektir. Diğer taraftan, Klasik Dönem'de devlet, üretim araçlarına sahip olmasına rağmen genellikle aktif olarak sanayiye girmemiştir. Saray sakinleri tarafından tüketilen mal ve hizmetler dışında hükûmet piyasaya üretim yaptırmıştır. Devlet yalnızca silah sanayiini yönetmiştir. Diğer alanlarda yalnızca fiziksel tesislere yatırım yapmış ve yönetimi esnaf ve zanaatkârlara devretmiş ve bazen de onlara işletme sermayesi sağlamıştır.⁸ Bu durumun bir istisnasını tüfek ve tabanca üretimi oluşturmaktadır. Top ve barut üretiminin devletin elinde olduğu bilinmekle beraber tüfek ve tabanca üretimi yerli esnaflara bırakılmıştır. Bu noktada Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirttiği gibi İstanbul'da tüfekçi ve tabancacı esnafına ait yüzlerce dükkân ve binlerce çalışan bulunmaktadır.⁹

⁷ Ágoston, G. (1994). "Ottoman artillery and European military technology in the fifteenth and seventeenth centuries. Acta orientalia academiae scientiarum hungaricae", 47(1/2), 15-48.

⁸ Genç, M. (2009). *Encyclopedia of the Ottoman empire*. Ed. Gábor Ágoston & Bruce Masters. An imprint of Infobase Publishing. s. 194.

⁹ Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 1. Cild, 2. Kitap. 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 563-567.

1834-1923

“Modernleşme Çabaları ve İthalata Yöneliş”

“Cihât-ı erbaaya berk nâkil-i ahbâr
Buhâr; bahr ü ber üstünde Hızır-ı nakliyyât (11)
Megârib oldu dirigâ metâli’-i irfân
Ne kaldı şöhet-i Rûm u Arab ne Mısır u Herât (24)”

Sadullah Paşa, *On Dokuzuncu Asır Manzumesi*, 11. ve 24. Beyitler

(Elektrik, dört yöne haberler taşıyor. Buhar, deniz ve kara üstünde taşımacılığın Hızır’ıdır. Maalesef irfânın doğduğu yer Batı ülkeleri oldu. Ne Anadolu’nun ne Arabistan’ın ne Mısır’ın ne de Herat’ın şöhet-i kaldı.)

Osmanlı Devleti 1834 yılı itibariyle buhar makinesi teknolojisini savunma sanayii işletmelerine transfer etmiştir. 1834’ten itibaren hâlihazırdaki barut fabrikaları ve tersaneler endüstriyel hâle getirilmeye çalışılarak Türk Savunma Sanayii’nde bazı teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu yıllarda özel sektöre ait hiçbir işletme bulunmazken devlet eliyle kurulan birkaç işletmede özel girişimci ile fabrika kurma yoluna gidilmiştir. Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de savunma sanayiine yönelik hem silah hem de makine ithalatının üst düzeyde olmasıdır. Ayrıca savunma sanayii alanında faaliyet gösteren fabrikalar ekseriyetle İstanbul ve yakın çevresinde konumlandırılmıştır. Bunun nedeni ise İstanbul’un sadece devletin yönetildiği idari başkent değil, Osmanlı dünya ekonomisinin merkezi olmasıdır. İktisadi yaşamın devlet denetimi altındaki tüm sektörleri, padişahın ve saray erkanının yaşadığı bu kentte sağlam bir şekilde tesis edilmiştir.²⁶ Diğer taraftan İstanbul, devletin büyük kredi ve iltizam işleri, sarayın ve kapıkulu ordusunun büyük ihtiyaçları dolayısıyla en büyük sermaye sahiplerinin toplandığı büyük kredi ve para spekülasyonlarının (işlemlerinin) yapıldığı bir merkez olmuştur.²⁷

²⁶ Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*. 2. Baskı. Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi. s. 32.

²⁷ İnalçık, H. (2015). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. 55. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 280.

1923-1950 “Yerli Üretim Çalışmaları”

Aziz arkadaşlar,

“Millî müdafaa vasıtalarına senelerden beri verdiğimiz ehemmiyetin yerinde olduğunu, hadiseler hergün göstermektedir. Ordumuzu en yeni vasıtalarla mütemadiyen teçhiz etmeye çalışıyoruz. Yüksek kıymetini artırmaya verdiğimiz ehemmiyet ise, daha ziyadedir. Ordunun çalışmalarından ve bütün milletin vatan müdafaası için sevecek ve isteyerek çalışmak şevkinden memnunuz.”⁸⁵

Mustafa Kemal Atatürk

“Yerli üretim çalışmaları” olarak adlandırdığımız bu dönemin ayırt edici özellikleri arasında; Büyük Buhran’ın bu yıllarda yaşanması, devlet müdahaleciliği ve yerel sanayinin teşviki gibi faktörler gösterilmektedir.⁸⁶ Bu dönemde dünya ekonomisinde genel bir dalgalanma yaşanmış olup devletler ve milletler hem ekonomik hem de sosyolojik olarak önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler olabildiğince kendi kaynaklarını kullanmaya yönelmiş olup dünya üzerinde dış borçlanma önemli ölçüde azalmıştır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kurulan Cumhuriyet ile beraber Türkiye de kendi millî ve bağımsız ekonomisini oluşturmayı amaçlamıştır. Bu durum savunma sanayiinde de baş göstermiş olup Osmanlı Devleti’nden kalan sanayi mirası ve millî bir burjuvazi oluşturma çabaları ile beraber bu dönemde Şakir Zümre, Nuri Killigil ve Nuri Demirağ gibi girişimciler ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ise Cumhuriyet’in ilk yıllarının özelliği olan ticarete, sanayiye, banka kesimine sağlanan desteklerdir.⁸⁷ Yönetimin niyeti “modern” bir ekonomi yapısı kurmak ve iş-

⁸⁵ Metel, R. (1973). Atatürk’ün Silahlı Kuvvetlerle İlgili Söylev, Demeç, Tamim ve Telgrafları. T.C. Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. s. 159 (1 Kasım 1936 tarihinde beşinci dönem ikinci toplanma yılıni açarken Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk tarafından yapılan söylevden.)

⁸⁶ Owen, R., Pamuk, Ş. (2002). 20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi. Çev. Ayşe Edirne. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

⁸⁷ Bununla birlikte gerek 19. yüzyılda ticaret ve sanayi okullarının kurulması gerekse İttihad ve Terakki hükûmetinin Millî İktisat uygulamaları Türk toplumuna girişimcilik bilinci aşılmasında yardımcı olmuştur. Bu dönemdeki iktisadi ko-

1950-1974 “İngiliz ve Amerikan Yardımlarının Etkisi ve Duraklama Evresi”

“Millî servetin bilgisizce, yanlış kullanılmasında, milyarların, trilyonların yok olmasında en önemli faktör, yöneticilerin kendilerini yeteri kadar hazırlamamış olmaları, yeterli bilgi hazinesine ve yeteri kadar güçlü ve gelişmiş bir millî bilince sahip olmamalarıdır.”¹¹³

Hâcım Kamoy

Bu yıllarda Türk ekonomisi, Cumhuriyet’in ilk yılları ile karşılaştırıldığında insan kaynakları bakımından oldukça gelişmiş durumdadır. Aynı zamanda Kore Savaşı nedeniyle dünyada tarımsal hammadde fiyatları yükselmiş, Türkiye’nin ihracat getirisi artmıştır. Bu dönemde Menderes hükûmeti tarafından tarıma ve altyapıya büyük önem verilmiş, kısa vadede önemli başarılar sağlanmıştır. Fakat genel anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası alınmaya başlanan Amerikan yardımlarının olumsuz etkisi çok geçmeden baş göstermeye başlamış ve özellikle 1955 yılından sonra Türk ekonomisi finansal anlamda darboğaza girmiştir.¹¹⁴ 1961 ve 1980 yılları arasında devlet, liberalizme yönelik olarak daha ihtiyatlı ve planlı bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu zaman aralığında temel ekonomik politika, ithal ikameci¹¹⁵ bir sanayi-

¹¹³ Kamoy, H. (2005). *Bir İdealden Gerçeğe*. Der. Aytekin Ziyilan. 2. Baskı. Ankara: Devran Matbaacılık. s. 15.

¹¹⁴ Dış yardımla ve tarıma verilen kredilerle de desteklenen traktör ithalatı hızla artırıldı ve ekim alanı genişletildi. Demokrat Parti 1950 Mayıs’ında iktidara geldiği zaman ülkede 6.000 traktör vardı. İki yıl sonra, Mayıs 1952’de 25.000 traktör ve birçok da tarım makinesi -biçerdöverler vb.- kullanılıyordu. Toplam tarım kredisi 1950’de 412 milyon liradan 1952 yılında 820 milyon liraya çıkarıldı. 1940’tan, hatta çok daha öncelerden beri fazla artmamış olan ekim alanı iki yıl içinde yüzde 50 büyümüş. 1949’a göre tahıl ürünlerinde ve sanayi ürünlerinde yüzde 100 civarında artış sağlanmıştır. Bu arada sulama yatırımları hızlandırılmış. tarımda gübre kullanımı ve tohum ıslahına da hız verilmiştir. Bu dönemde dış yardımın da desteği ile Devlet Karayolları Müdürlüğü kurulmuş. geniş bir karayolu şebekesi planlanmış ve yatırımlar ile yol bakım hizmetleri hızlandırılmıştır. Enerji ve sulama alanlarında da girişimler artmıştır. Sarıyar, Demirköprü, Seyhan, Hazer baraj ve santrallerinin temelleri atılmıştır. Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidar süresinde karayolları uzunluğu yüzde 30, elektrik üretimi 2,5 kat, çimento üretimi 4 kat ve demir-çelik üretimi yüzde 70 oranında artmıştır. Detaylı bilgi için bk. Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.

¹¹⁵ İthal ikame, daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların uygulanan ko-

1974-1990

“Buhrandan Çıkış ve Millî Bir Yol Arayışı”

“Millî sanayi bir bütündür. Harp sanayiine verilecek öncelik konusunda tartışma yapmak dahi fuzulidir. Bir memleketin içinde ve dışarıda sayılması, modern harp gücüne bağlıdır. Bugünkü şartlarda savunma gücümüzün bütün ihtiyaçlarını karşılamak için millî sanayiini, harp sanayii bölümünü kurmak ve geliştirmek lâzımdır.”¹²⁸

Alparslan Türkeş

1970’ler boyunca petrol krizi, merkez ülkelerde yükselen işçi maliyetleri ve siyasal problemlerle krize giren dünya ekonomik sistemi, 1970’lerin ortalarından itibaren önemli yapısal değişikliklere uğramıştır. Dünya sistemi, merkez (sanayileşmiş) ülkelerin çevre ve yarı çevre (gelişmekte olan) ülkelere gelen ham maddeyi ürüne çevirerek diğer merkez ülkelere ve çevre ülkelere sattığı ekonomik sistem, yerini üretimin parçalandığı ve tüm dünyaya yayıldığı bir sisteme bırakmaya başlamıştır.¹²⁹ Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci evresi yaşanmıştır. Bu dönemde Türk ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt-içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur.¹³⁰ Fakat bu sanayileşme programı 80’li yılların başında sekteye uğramıştır. Türkiye ekonomisinin kritik dönemeçlerinden birisi olarak kabul edilen ve iktisat tarihimizde “24 Ocak Kararları” diye anılan dönüşüm, 12 Eylül müdahalesinin koşulları altında perçinlenerek Türkiye ekonomisinin uluslararası yeni iş bölümü içerisindeki konumunu değiştirmeyi amaçlamıştır. “Neoliberal model” diye de adlandırılan bu süreçte Türkiye, kalkınma stratejisini giderek sanayileşme perspektifinden kaydırarak küresel ekonomiye finansal rant gelirleri yoluyla eklenilen hizmet sektörü ile, düşük katma değerli ve gö-

¹²⁸ Türkeş, A. (1978). *Millî Doktrin Dokuz Işık*. Genişletilmiş 1. Baskı. İstanbul: ÜLKOR Kitabevi. s. 648-649.

¹²⁹ Kaya, Y. (2011). “Küreselleşme ve İktisadi Entegrasyon Bağlamında 2000 Sonrasında Türkiye Ekonomisi”. *İnsan ve Toplum*, 1 (1): 71.

¹³⁰ Yeldan, E. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 38.

1990-2020

“Millî Üretim ve Evrensel Teknoloji”

“Bugün Türkiye’de güçlü bir ordu olmasa, Ermenistan hazır, Rusya hazır, Yunanistan hazır. Suriye bile Hatay’dan vazgeçmiş değil. Dört taraftan çevrilmiş durumdayız, eğer güçlü bir ordumuz olmasa, Türkiye ertesi gün parçalanır. Güçlü bir ordu Türkiye için hayati bir zarurettir.”¹⁴⁶

Halil İnalçık

“Millî savunma o ülkenin savunmasıdır. Millî olan müesseseleri savunmaktır. O ülkenin ekonomisini savunmaktır.”¹⁴⁷

İdris Küçükömer

1987-2001 yılları arasında Türkiye, birtakım siyasal ve iktisadi istikrarsızlıkların iç içe yaşandığı bir zamana tanıklık etmiştir. 1980 darbesi sonrası siyasette oluşan krizlerin atlatılması uzun yıllar almıştır. Bu dönemde Türkiye sıkça değişen koalisyon hükûmetleri tarafından idare edilmiştir. 1990’lı yıllarda gerçekleşen en önemli kurumsal dönüşümlerden bir tanesi 1995 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması olmuştur. Bu anlaşma ile beraber Türkiye, AB ile arasındaki mamul mallar ticaretinde gümrük tarifelerini kaldırmayı ve üçüncü ülkelerden yapılan ithalata uyguladığı gümrük tarifelerini de AB’nin uyguladığı düzeylere çekmeyi kabul etmiştir. Bir diğer önemli gelişme ise 2001 yılında patlak veren bankacılık ve finans krizi olmuştur. 2002 yılında AK Parti hükûmeti, yaşanan ekonomik çıkmazlara ve işsizlik dalgasına bir çare olarak iktidara gelmiştir. İlk beş yıllık süreçte özel sektöre azami ölçüde destek vermiş olup sanayiciler tarafından hükûmetin ekonomi politikaları destek görmüştür. Fakat 2008 yılında başlayan küresel kriz, Türkiye’yi ekonominin yavaşlama eğilimi içinde olduğu sırada yakalamıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Çaykara, E. (2019). *Tarihçilerin Kutbu – Halil İnalçık Kitabı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 204.

¹⁴⁷ Küçükömer, İ. (1968). *Kalkınma Millî Savunma Stratejisi ve Dış Politika ile İlişkileri*. Türkiye’nin Millî Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları. Ankara: TGMT Yayınları.

¹⁴⁸ Age., Pamuk.

1834-2020
TÜRK SAVUNMA
SANAYİİ İŞLETMELERİ

1834-1923 Arası

Türk Savunma Sanayii İşletmeleri¹

1. Tophane-i Âmile

İstanbul'un fethini müteakip Fatih Sultan Mehmed tarafından Tophane semtinde kurulmuştur.² Kurulduğu tarihten kapatıldığı tarihe kadar Osmanlı Devleti'nde top dökümü büyük oranda Tophane-i Âmile'de gerçekleştirilmiş³ hatta bir defada 1060 top dökcek kapasiteye ulaşmıştır.⁴ Bu tesis, Avrupalı hükümdarların toplarını zanaatkâr imalathanelerinden aldıkları geç Ortaçağ devrinde merkezi bir hükümet tarafından kurulan, işletilen ve finanse edilen ilk dökümhanedir.⁵ Bu bağlamda Tophane-i Âmile, Osmanlı savunma sanayii tesisleri arasında silah üretimine dair en önemli işletme kabul edilmiş olup ağır ve hafif silahların ana parçalarının üretim merkezi kabul edilmiştir.⁶

1830'lu yıllarda II. Mahmud'un talimatı ile buharlı makine getirilerek devrin sanayi tipine uygun gerekli modernleştirmeler yapılmıştır.⁷ 19. yüzyılın son çeyreğinde savunma ihtiyaçları ABD ve

¹ Bu bölümde yer alan ilk 9 işletme 1834 yılından önce kurulmuş olsada gerek Osmanlı Devleti dönemindeki bütünlüğü bozmamak adına gerekse bu işletmelerin de 1834 sonrasında endüstriyelleşen Savunma Sanayiinin birer aktörü olarak kabul edilerek bu başlık altında yer verilmiştir. Bu işletmeler; Tophane-i Âmile, Tersane-i Âmile, Samakocuk (Demirköy) Dökümhanesi, Baruthâne-i Âmile, Azadlı Baruthânesi, Dolmabahçe Fişek Fabrikası, Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası, Kayseri Güherçile Fabrikası, Taşkızak Tersanesi'dir

² Tetik, F., Soyluer, S. (2017). *Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayi. Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. Ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş Yayınları. s. 141.

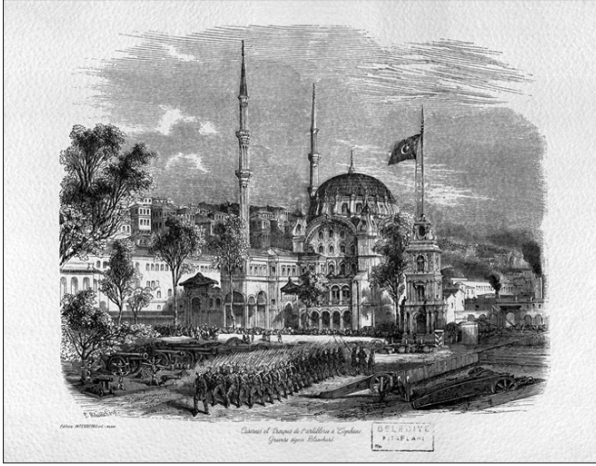
³ Koç, Ü. (2002). Klasik Dönemde Anadolu Sanayii Üzerine Bir Değerlendirme (1500-1605). *Türkler Ansiklopedisi*. ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 771-780. Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁴ Akalın, T. Z., Bıykoğlu, N. (2009). *Türk Savunma Sanayi Tarihi - Başarıya Giden Yolu Kendi Pusulasıyla Bulmuş Bir Endüstrinin Gelişimi*. İstanbul: İmge Tanıtım Danışmanlık. s. 19.

⁵ Age., Ağoston, 2017.

⁶ Age., Tetik, 136.

⁷ Age., Müller-Wiener, 1992; Tetik, Soyluer. 2017, 143.

Fotoğraf 4: Tophane-i Âmire Gravürü. İstanbul aspect, à travers les époques, views throughout the ages, II Tophane, Findıklı, Kabataş. Milano: Intreepro. (İ.B.B. Atatürk Kütüphanesi Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar).

başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden karşılanırsa da fabrika faaliyetlerine devam etmiştir.⁸ Bu dönemde Tophane’de üretilen askeri malzemeler yavaş yavaş piyasadan çekilirken Alman silah firmaları Osmanlı silah pazarına girmiş ve pazarı yeniden şekillendirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Ordusu’nda kullanılmaya başlanan Alman malı silah ve askerî teçhizatın artışıyla Osmanlı yerli sanayi üretimindeki düşüş arasında dikkate alınması gereken bir ilişki olduğu iddia edilebilir.⁹ Devam eden yıllarda fabrika himayesinde Kundak Fabrikası, Torpido Fabrikası ve Tekerlek Fabrikası kurulmuştur.

1908 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusunda kullanılan toplar adi ve seri ateşli sahra topları (dağ topları dâhil), kıyı ve muhasara topları olarak 2353 adet idi. Dışarıdan ve genelde Almanya’dan alınan bu toplara ilave olarak 728 adet çeşitli çap ve cinsten top, Tophane-i Âmire’de yapılmış ve Ordu Kuvvet cetvellerinden edinilen bilgilere göre toplam 3081 toptan 3027’si ordularda hizmete sokulmuştur.¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar faaliyetini

⁸ İstanbul Ticaret Odası. (2012). Osmanlı Ticaret ve Sanayi Albümü. İstanbul. s. 158.

⁹ Age., Yorulmaz, 154.

¹⁰ Age., Eralp, 121.

NURİ DEMİRAĞ

MEKTEBİNİN ŞAKİRLERİNE

SAKININIZ !

Nu. D.

21.8.1937 Nu. D.

Bu altı kanatta yazırsı altı nevi fenalığı: havada, denizde ve karada yapmıyacağım, yapanları gücümün yettiği, dilimin döndüğü kadar uğraşarak yaptırmamağa çalışacağım: namusum, vicdanım, şerefim, yarılığım, benliğim hülâsa, vatanım ve öz Türklüğüm namına and içiyorum.

Ömrüm oldukça bu sayılı fenalıklardan her hangi birini işlersem ve başkalarının fenalıklarını da usanmadan, asla fütür getirmeden telkin ve tatlılıkla men'e çalışmazsam gökler başıma yıkılsın, dağlar beni ezsinsin, yerler beni yutsun, ırmaklar ve denizler beni boğsun. Hasılı her türlü felâket beni yok etsin.

Nuri Demirağ Gök Okul ve müesseselerinin prensipleri: İlk defa yalnız başına tayyarede uçan pilotların tayyare üzerinde, bir elinde Türk bayrağı, diğerinde bu levha olduğu halde binlerce hazırın arasında And içmeleri

Fotoğraf 13: Nuri Demirağ'ın okula kaydolacak gençlere tavsiyesi ve and metni.

Kaynak: Şakir, Ziya. 1947. Nuri Demirağ Kimdir?. İstanbul: Kenan Matbaası. s. 93.

Ana Sözleşmesi'nin son bölümü olan Sistem Kalifikasyon ve Kabul Testleri Şubat 2017'de başarıyla tamamlanmıştır.²⁰⁹

1993 senesinde ilk taktik zırhlı aracını ihraç eden Otokar, 2010 yılında “Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayii A.Ş.” unvanını almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin lider kara araçları tedarikçisi olan Otokar'ın hisseleri % 45 ile Koç Holding A.Ş., % 25 ile Ünver Holding'e aittir. Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayii A.Ş. günümüzde faaliyetlerine son derece aktif bir şekilde devam etmektedir.

Fotoğraf 15: Otokar üretimi olan tekerlekli zırhlı araçlardan COBRA II. [Erişim Tarihi: 05.02.2020]. <https://www.otokar.com.tr/tr/urunler/cobra-ii-tekerlekli-zirhli-arac>.

4. BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş.

BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş. 1964 yılında İzmir'de kurulmuştur. Başlangıçta % 74 yerli sermaye oranı ile kurulan BMC, 1989 yılında Çukurova Holding tarafından tüm hisselerinin satın alınmasıyla birlikte Türkiye'nin % 100 yerli sermayeli tek ticari araç üreticisi konumuna gelmiştir. 2014 yılında ise TMSF tarafından yapılan ihale ile “Es Mali Yatırım ve Danışmanlık A.Ş.” tarafından satın alınmıştır. Şirket tarafından çekici, ağır, orta ve hafif kamyon, kamyonet, minibüs, midibüs, otobüs, askerî araç, özel kullanıma yönelik komple araç, yedek parça, motor ve döküm parçaları gibi malların imalatı yapılmaktadır.²¹⁰ 1999 yılında askerî araç üretimine başlayan

²⁰⁹ Otokar. (2017). Otokar 2017 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara. s. 4.

²¹⁰ SSM Sanayileşme. [Erişim Tarihi: 16.01.2018]. <http://sanayileşme.ssm.gov.tr/ARGE/MUKNET/Sayfalar/Kurumlar/Ozel/BMC.aspx>.

Fotoğraf 18: Bayraktar TB2 SİHA. [Erişim Tarihi: 09.01.2020].
<https://www.baykarsavunma.com/foto-galeri.html>

Kuvvetleri envanterine dâhil olmuştur. Bayraktar Mini İHA, aynı zamanda ihraç edilen ilk millî İHA unvanına sahiptir. Baykar, Ar-Ge çalışmaları neticesinde Bayraktar TB2 taktik sınıf İHA sistemini üretime almıştır. Bu sistem 27.030 ft irtifa ve 24 sa. 34 dk. havada kalma süresine erişerek 2014 yılında iki ulusal havacılık rekorunu elde etmiştir. Bayraktar TB2, sınıfındaki en yüksek irtifa ve en uzun uçuş süresi rekorunu hâlâ elinde tutmaktadır.²⁵¹ 2019 yılında Baykar Savunma ile Ukrayna devlet silah ticaret şirketi Ukrspetseskport arasında yüksek hassasiyetli silah ve hava-uzay teknolojileri alanında ortak bir şirket kurulmuştur. Ortak şirketin, yüksek hassasiyetli silah ve hava-uzay teknolojileri alanında faaliyetlerini yürüteceği kaydedilerek “Ortak girişimin asıl görevi, her iki ülkenin savunma kapasitelerini bir araya getirerek, kendi orduları için yeni modern silah örneklerini seri üretime geçirmesi” olarak belirtilmiştir.²⁵²

²⁵¹ Baykar. [Erişim Tarihi: 20.01.2018]. <http://baykarmakina.com/hakkimizda/firma-profil/>.

²⁵² Baykar Savunma-Ukrspetseskport. [Erişim Tarihi: 13.09.2019]. <https://www.cn-turk.com/ekonomi/baykar-savunma-ve-ukrayna-ortak-silah-sirketi-kurdu>.

Fotoğraf 19: AKINCI TİHA. [Erişim Tarihi: 09.10.2020]. <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/akinci-tiha-savas-ucaklarinin-yukunu-alacak-509013.html>.

Türkiye'nin ilk millî S/İHA Sistemi olan Bayraktar TB2'nin mimarı Selçuk Bayraktar yine mimarı olduğu AKINCI TİHA için "Havacılıkta akamete uğratılmış serüvenimizin yeniden doğuşunun hikâyesi" ifadelerini kullanmaktadır.²⁵³ Baykar tarafından geliştirilen Bayraktar AKINCI TİHA ile (Taarruzi İnsansız Hava Aracı), savaş uçaklarının yükünün azaltılması ve bunun yanı sıra havadan bombardıman yapabilmesi hedeflenmektedir. Türkiye'de millî olarak geliştirilen hava-hava füzeleriyle donatılacak AKINCI TİHA'nın hava hedeflerini de etkisiz hâle getirebilmesi planlanmaktadır. Henüz prototip aşamasında olan AKINCI TİHA'nın bünyesindeki yapay zekâ bilgisayarları vasıtasıyla sensörlerden ve uçak üzerinde bulunan kameralardan aldığı verileri kaydederek bilgi toplaması düşünülmektedir.²⁵⁴

17. TUSAŞ (TAI)

TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI), Türk Hava Kuvvetle-

²⁵³ AKINCI Belgeseli. [Erişim Tarihi: 06.09.2020]. https://www.youtube.com/watch?v=UEec_EbJgfU. 00:57-01:01.

²⁵⁴ AA. [Erişim Tarihi: 06.09.2020]. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bayraktar-akinci-tiha-savas-ucaklarinin-yukunu-alacak/1941992>.

Fotoğraf 20: TAI tarafından üretilen T129 ATAK.

[Erişim Tarihi: 05.01.2020]. <https://www.tusas.com/fotograf-galerisi/t129>.

dan gerçekleştirilen İHA-X1 Şahit sistemi olmuştur.²⁵⁸ Silahlı Keşif ve Taarruz Helikopterleri, TSK'nin ATAK Projesi kapsamında 2007 yılında 41'i opsiyon olmak üzere 91 adet alımı karara bağlanan helikopterler, T129 adıyla TUSAŞ'ın ana yükleniciliği altında Türkiye'de üretilmektedir.²⁵⁹

18. TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI)

TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI), 1985 yılında Eskişehir'de, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI), General Electric (GE), Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ve Türk Hava Kurumu (THK) arasında kurulmuş olan bir anonim şirkettir. Esasen, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş., Türkiye ve Amerika arasındaki, 160 adet F-16 uçağını kapsayan anlaşma gereğince, F-16 uçaklarının motoru olan General Electric yapımı F-110 GE motorlarının Türkiye'de ortak üretim yolu ile imalat ve montajının yapılması maksadıyla Eskişehir'de kurulmuştur. Başlıca faaliyet alanı, sivil ve askeri

²⁵⁸ Karaağaç, C. (2014). "21. Yüzyılda Sivil ve Ticari İHA Uygulamaları". Millî Güvenlik ve Askeri Bilimler Akademik Dergisi, 1(3), 181-211.

²⁵⁹ Atalan, S. (2011). *Modern Hava Sistemleri*. İstanbul: DStil Tasarım. s. 268.

Fotoğraf 21: FNSS'in ürettiği AKINCI Zırhlı Muharebe Aracı (AKINCI ZMA).
[Erişim Tarihi: 08.01.2020]. <https://www.fnss.com.tr/urun/akinci-zma#next>.

miştir. 1990'da seri üretime geçilmiştir. Muhtelif donanımlardaki 1698 adet ZMA'lar TSK'ye teslim edilmiştir. Üretilen araçlar BAE ve Malezya tarafından da tercih edilmektedir.²⁷⁰

26. ROKETSAN

Roketsan, 1988 yılında Savunma Sanayii İcra Komitesi tarafından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin roket ve füze ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Şirketin kurulmasının bir başka amacı da, Stinger Projesi'ne dâhil olan Türkiye'nin bu konuda payına düşen çeşitli füze sistemlerinin yurt içinde üretilmesidir.²⁷¹ Stinger projesinin 1999 yılında tamamlanmasından önce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacını karşılamak üzere dünyadaki emsallerine göre çok daha gelişmiş özgün tasarım kompozit yakıtlı 11 km menzile sahip TR-107 Roketi ile 40 km menzilli TR-122 Roketi ve T-122 Sakarya Çok Namlulu Roketatar (ÇNRA) Silah Sisteminin tasarımı, geliştirilmesi ve üretimleri gerçekleştirilmiştir. Bu silah sistemi ve

²⁷⁰ Age., Atalan, 2012, 137.

²⁷¹ Age., Gür, 132.

Fotoğraf 22: Nurol Makine üretimlerinden Ejder Yalçın adlı model.

[Erişim Tarihi: 02.01.2020]. <https://www.nurolmakina.com.tr/tr/urunler/ejder-yalcin>.

sürekli olarak geliştirmekte ve savunma sanayiine yeni tasarımlar ve teknolojiler sunmaktadır. Ejder Yalçın 4X4 ZMA, Ilgaz 4X4 ve Ejder Toma gibi üretimleri ile savunma ve anayurt güvenliği alanlarında, başta Türk Silahlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü gereksinimlerine cevap verebilmek adına faaliyetlerini artırarak devam ettirmektedir.²⁸⁹

9. TİSAŞ Trabzon Silah Sanayii A.Ş.

Trabzon Silah Sanayii A.Ş., Doğu Karadeniz Silah Projesi kapsamında 1993 yılında kurulmuştur. NATO standartlarında üretim yapan şirket, 30 farklı model ve kalibrede yıllık 45.000 adet üretim kapasitesine sahiptir. TİSAŞ'ın üretimleri gerek yurt içinde Milli Savunma Bakanlığı'nın testlerinden gerekse yurt dışında ABD Adalet Bakanlığı, Ateşli Silahlar ve Patlayıcılar Dairesi gibi kurumların uyguladığı testlerden başarı ile geçmiştir. Şirket, sağlamış olduğu kaliteli ve başarılı ürünler ile 30 kadar ülkeye ihracat yapmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁹ Nurol. (2015). Nurol Şirketler Topluluğu Faaliyet Raporu 2015. Ankara. s. 43-49.

²⁹⁰ TİSAŞ. [Erişim Tarihi: 21.01.2018]. <http://www.trabzonsilah.com/tr/tarihce>.

DİZİN

A

Abdölmecid Han 41
Adana Konferansı 56
Agusta Westland 147, 174
Ahmet Süreyya Emin 97
Airbus 147, 171, 174-175
ALTAY Projesi 74
Amerikan yardımları 55, 58, 60, 109-110, 114, 211
ANKA 76, 143
ASELSAN 13, 23, 61, 63, 67-68, 70, 74, 76-77, 81, 129, 131, 142-143, 146, 158, 160, 171, 174-175, 178, 180-182, 196, 198, 200, 204, 206, 211
Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü 52, 105, 117, 124, 127-128
Atak Helikopteri 179

B

Bahriye Kanunnamesi 33
Bahriye Sanayi Alayları 39
Baruthâne-i Âmire 18, 31, 87, 91, 93, 190
Baykar Makine 77, 150, 198
Bayraktar Mini İHA 150-151
Bayraktar TB2 77, 151-152
Birinci Dünya Savaşı 19, 39, 43, 47-48, 50, 70, 89, 92, 97-98, 101-103, 109-111, 113, 125
Boeing 137, 147, 164, 171, 174
Büyük Buhran 50-51, 54

C

Cebehane-i Âmire 30

D

Dadyan Ailesi (Ohannes ve Boghos) 94, 96
DefenseNews Top 100 Listesi 81
Düyun-ı Umumiye 46

F

F-16 Uçağı 75
Fatih Sultan Mehmed 29-31, 87
FNSS 23, 69, 72, 81, 157-159, 171, 175, 181, 200

G

General Dynamics 75

H

Hacim Kamoy 60, 63
Haliç Tersanesi 55, 89-90, 102
Harp Ekonomisi 57
HAVELSAN 23, 67-68, 70, 81, 131, 149, 157, 164, 171, 173, 178, 196, 200, 202, 204

I- İ

İslah-ı Sanayi Komisyonu 37, 99
İHA 13, 70, 76-77, 143, 146, 150-155, 172, 176, 178-179, 181, 194, 196, 198, 204, 206, 212
II. Abdülhamid Han 38, 41, 43-47, 90, 92, 97, 100-103
II. Mahmut Han 41, 45
İkinci Dünya Savaşı 19, 23, 54-57, 60-61, 63, 92
İnşaat Sektörü 70
İsmet İnönü 55-56
İttihat ve Terakki Hükûmeti 38-39

K

Kamoy, H 60, 63
Kıbrıs Barış Harekâtı 62-63, 211
KİT 64, 129, 183
Kore Savaşı 60
Krupp firması 43, 97

L

Lookheed Martin 160, 164

M

Menderes Hükümeti 60

MilGem Projesi 136, 146, 149, 165

Millî Burjuvazi 119

Millî Piyade Tüfêği (MPT-76) 74

Millî Savunma Bakanlığı 62, 67, 109, 117, 120, 125, 127, 137, 145, 162, 167, 171, 184-185, 208

MKEK 13, 52-53, 59, 62, 70, 74, 78, 92, 98, 104-105, 110-111, 115-116, 118-119, 124, 126-129, 131, 135, 144-146, 173, 183, 192, 194, 196, 211

Mustafa Kemal Atatürk 50, 95, 119, 210

N

NATO 11, 13, 58, 62-63, 98, 111, 147, 155, 157, 167-168, 170, 176, 179

Necmettin Erbakan 58, 63

Nuri Demirağ 16, 50, 53, 119-123, 192, 211

Nuri Killigil 16, 50, 53, 111-113, 192, 211

Nurol Makine 75, 166-167, 181, 202

O

Offset uygulamaları 22, 72, 174

Osmanlı Bahriyesi 45-47, 100

Otokar 62, 70, 74-75, 129, 132-133, 181, 194

R

ROKETSAN 23, 61, 68, 77, 81, 131, 137, 139, 146, 157, 159-160, 171, 174-175, 178

S-Ş

Sanayi devrimi 41, 44

SaSaD 13, 80

Selahattin Reşit Alan 119

Sikorsky 137, 147, 164, 171, 174-175

SSB (Eski haliyle SAGEB (1985), SSM

(1989)) 67, 72, 78, 157

Şakir Zümre 16, 50, 53, 105-107, 192, 211

T

TAI 13, 23, 75-76, 81, 137, 141, 146-147, 152-154, 157, 171, 174, 178, 194, 198, 204

Taşkızak Tersanesi 46-47, 55, 87, 89, 98, 102, 136, 190

Tayyare Mektebi 48

TEI 13, 75, 78, 137, 141, 154-155, 171, 175, 198

Tersane-i Âmire 18, 30-32, 39-40, 45, 87, 89-91, 94, 97, 190

THK 13, 54, 119, 125-127, 154, 192, 196, 198, 200

TOMTAŞ 53, 108-109

Tophane-i Âmire 18, 30, 40, 52, 87-89, 97, 190

Truman Doktrini 56, 58, 120

TSKGV 13, 68, 80, 142, 147, 149, 154, 158, 194, 196, 198, 200, 211

Turgut Özal 71

TUSAŞ 61-62, 68, 75-76, 140-141, 147, 152-154, 171, 175, 181, 185, 194, 198, 208, 211

TÜBİTAK 13, 62, 71-72, 75, 78, 137-140, 157, 182-184, 194

Türkeş 65-66, 71, 156

Türk Silahlı Kuvvetleri 13, 23, 64, 67-69, 74, 77, 109, 127, 129, 131, 133-135, 137, 142-144, 146, 148-150, 153, 155, 157-161, 165-167, 169, 172-174, 176-178, 180

Y

Yavuz Sultan Selim 32